

LÖFFLER TIBOR

„Két pogány közt egy hazáért”

*Politikai konfliktusok gyökerei
a Fidesz-MPP programjaiban*

A magyar politikai rendszer elmúlt tíz évének egyik nagy kérdése a konszenzus és konfliktus szerepe, illetve ezzel összefüggésben a politikai választóvonalak valóságos szakadékká mélyülése a politikai folyamatokban és a pártpolitikai életben. A magyar helyzet érdekessége, hogy a politikai szereplők és a megfigyelők egyaránt és folyamatosan drámai képet festenek, miközben a környező országokban a politikai konfliktusok – értékelésem szerint – rendre súlyosabb méreteket öltenek: kiprovokált etnikai zavargások, „bányászjárás” stb. Romániában; a politikai ellenzék korlátozása törvénytelen ségek sorozatával Milosevics nacionálszocialista rendszerében; Tudjman autoriter rendszerének kiépülése Horvátországban, az államfő fiának elrablása stb. Meciar kormányzása alatt Szlovákiában; rohamrendőrséggel kordában tartott utcai politikai tüntetések Lengyelországban; egy ideológiailag „túlméretezett” bal-jobb nagykoalíció felváltása egy jobboldali populista párt kormányra kerülésével, és az azzal járó nemzetközi szankciók Ausztriában. Sajátosnak tartom még Magyarországon, hogy a politikai szereplőkre – Körösi András frappáns kifejezésével élve – egyfajta „konszenzusbeszéd” jellemző, amit én politikai és kommunikációs szerepjátékként értelmezek (saját konszenzuskészség eljátszása és az ellenfél konszenzusképtelenségének sejtetése), illetve hogy a politikai konfliktusok megvívásának egy eszköze olyan politikai „szalonok” létrehozása (demokratikus szalon, nemzeti szalon, polgári szalon stb.), amelyek a „konszenzusbeszédet” folytató szereplők számára lehetővé teszik, hogy

az ellenfeleket valamilyen szempont szerint „szalonképtelennek” nyilvánítsák. A konszenzus és konfliktus széles körű elemzése az előbbieken alapján azért nehéz, mert elterelik a figyelmet a konfliktusokat motiváló célokról és programokról.

A Fidesz-MPP, illetve az Orbán-kormány az 1998-as választási győzelem után szinte rögtön folyamatos és kemény támadásoknak volt kitéve, miközben a kormányfő által meghirdetett „több mint kormányváltás” és az egyik kormánypárti politikus-tól elhíresült „egész pályás letámadás” stratégiája jelezte – egyebek mellett –, hogy a Fidesz-MPP már a kormányváltás, a kormányra kerülés előtt tudatosan vállalta a konfliktusokat. Ennek legalább két oka lehetett: választási programja és az abból kikerekedő politikai céljai óhatatlanul maga után vonták a konfliktusokat, hiszen azok csak konfliktusok árán valósíthatók meg; a politikai ellenfelekről (MSZP, SZDSZ) és azok társadalmi-politikai szerepéről, céljairól alkotott kép mint *ellenségkép* külön is forrásává vált a konfliktusoknak. Vagyis nemcsak az érdekek, programok és célok ütközése az oka az ellenfelekkel való konfliktusnak, hanem maguk az ellenfelek. Ez a kettősség markánsan jelen van a Fidesz-MPP 1996-ban kiadott vitairatában és az arra épülő választási programban.¹

A Fidesz-MPP *konfliktusorientált* politikájának elemzésekor rögtön egy ellentmondással kell kezdenem: a párt határozottan állást foglalt a társadalmi konszenzus mellett is: „legszorosabban a magyar szabadelvűségnek ahhoz az örökségéhez” kapcsolódnak, amely „Széchenyi, Kossuth, Deák, Eötvös, a magyar reformnemzedék közös művében megteremtette (...) a polgárosodás és korszerűsítés ügyét szolgáló *széles társadalmi egyetértést*, az érdekegyesítés programját” (1996: 10. – Kiemelés tőlem – L. T.). Mivel a vitairat belső címlapján alcímként szerepel a „Két pogány közt egy hazáért” mondat, amely egyértelműen az SZDSZ-re és az MSZP-re utal, a „széles társadalmi egyetértés” igénylése a következő kérdést veti fel: tekintettel a társadalmi egyetértés „szélességére”, a konszenzusnak része-e az SZDSZ és az MSZP (velük is konszenzusra kell-e törekedni) vagy azok társadalmi bázisa? Ami a két pártot illeti, a válasz nem. Már a „két pogány” történelmi analógiája kijelöli az elválasztó határokat. A megfogalmazás eleve *kombattáns*, mert nem egyszerűen ellenfelekre, hanem ellenségekre utal, kiknek „pogány” jellege idegenségükből (török, habsburg) adódik, ami rímeli a híres-hírhedt „idegenszívűek” kifejezésre. A két párt tehát idegen test, egyfajta zárvány a polgári és magyar politikai életben, s velük szemben – az én megfogalmazásomban – polgári harcot kell folytatni.² A „két pogány” jelképezte dichotómia az 1998-as programban más formában is megjelenik: két életforma, két gondolkodásmód, két személyes értékrend, két párt között kell választani (1998: Orbán Viktor bevezetője). A választás egyfajta kategorikus imperativus: választani kell, mert a haza és a po-

gányok kettőssége miatti „kétpólusú társadalom” veszedelmes a demokráciára (1996: 39.). A hárompólusú társadalomszerkezet ellenben „a demokrácia végleges megszilárdulásával kecsegtet” (1996: 52.). A „pogányságnak” ezzel egy új dimenziója tárult fel: a két párt a demokrácia határain is kívül helyezkedik el.

A „kétpólusú társadalomszerkezetben” a társadalom „a nagytulajdonosokból és a társadalom tulajdonban nem részesedő vagy tulajdonát elvesztő, lecsúszó, elszegényedő tömegeiből” áll. A kétpólusúvá válás folyamatában „az erős, prosperáló középrétegek és az értelmiség aránya, súlya és szerepe folyamatosan jelentéktelenre zsugorodik” (1996: 31., 1998: 163.). Az egész folyamatot kifejező tőkekoncentrációt pedig elsősorban „az éppen emiatt elszegényedő és lecsúszó középrétegek finanszírozzák”. (1998: 163. és 1996: 48.). A kétpólusú szerkezetben két törésvonal, határvonal mentén válik ketté a társadalom: egyrészt „a tulajdonbirtoklás, a jövedelemszerzés módja, a kapcsolati rendszerek, a mentális struktúrák mentén”, ami a tulajdonképpeni kétpólusosságot jelenti, illetve az alsó póluson belül, az „alsó fele-harmada környékén” találjuk a lecsúszóban lévő középosztályt, amely az alsóbb rétegekre jellemző „sokféle egzisztenciális baj, elszegényedés” is sújt. Az alsó fél-harmad „a közel ötmillió koldus világa” (1996: 23, 37.). A végső diagnózis: „Az egyik oldalon a tulajdon, a jövedelem, a tudás, az információ, a szervezeti pozíciók birtoklása, valamint a jogrend és az intézményi rend elfoglalása révén gyakorolt *hatalom*, a másik oldalon a mindinkább szerveződés képtelen, cseppfolyóssá és érték nélkülivé váló, az anyagi érdekein és információhiányán keresztül könnyen *manipulálható*, kiszolgáltatott társadalom” (1996: 39. – kiemelés tőlem – L. T.). Az alternatíva a hárompólusú társadalomszerkezet, amelyet a nagytulajdonosok, a középrétegek és az alsó osztályok alkotják (1996: 31., 1998: 163.), s amely a demokrácia támasza (1996: 39.).

Az MSZP és az SZDSZ helye, szerepe a kétpólusú társadalomszerkezetben jól megragadható: az MSZP lényegében azon „nagytulajdon” által uralt első (felső) pólusnak a pártja, amelyet nem – a polgári értékrend szerint dicsérendő és a köz számára hasznos – teljesítmény hozott létre és tart fenn, hanem „a hatalmi alapú átcsoportosítás”: a tőke és jövedelem *hatalmi alapú* újraelosztása vezetett el az új, koncentrált tőketulajdon kialakulásához. A rétegbe beletartoznak a késő Kádár-kor uralgó osztály tulajdonossá alakult politikusi és menedzseri csoportjai amelyeket, – és általában a késő Kádár-kori eliteket – védelmébe vette a társadalmi bázis híján a nagytulajdonhoz kapcsolódó SZDSZ. (1996: 21., 26., 47.).

A „kétpólusúság” rányomja bélyegét a társadalmi érdekeket kifejező szervezetekre: „a pártok, a szakszervezetek, az egyesületek ...a vezető bürokráciák szervezetei” (1996: 32.).

Az SZDSZ és az MSZP egyaránt „olyan hatalomgyakorlási rendszer kialakítására törekszik, amelynek forrásai... túlnyúl-
nak a demokrácia intézményrendszerén, s amelynek segítségével a demokrácia intézményrendszerében rejlő hatalomváltási
lehetőségeket kiküszöbölve hatalmát ... egyszer s mindenkorra
berendezheti”. Az erősebbik MSZP „igen széles, népfront jelle-
gű társadalmi bázisára támaszkodva a választást szavazással, a
parlamentarizmust egypólusúvá igyekszik átalakítani, magához
vonva és hatalmi szerkezetébe olvasztva minden jelentősebb
politikai tényezőt” (1996: 49.).

A Fidesz-MPP programjainak hatalomszociológiai érveléséből értelemszerűen adódik a bírált hatalmi szerkezet, a hatalomgyakorlási rendszer és forrásai, a tőke és jövedelem hatalmi alapú átcsoportosításának megtörésének politikai célja. A programok azonban nem szólnak arról, ami taktikai szempontból szintén logikus, hogy milyen eszközökkel és módszerekkel lehet az MSZP és az SZDSZ hatalmi rendszerét megszüntetni. A hatalomszociológiai látóképet egy komoly kérdésben nem nyújt fogódzót: a szociál-liberális hatalom alapja a közhatalmi intézmények birtoklása vagy azon túl, éppen a közhatalmi intézmények révén kialakított társadalmi-gazdasági hatalom.³ Amennyiben ugyanis a közhatalmi intézményre helyezik a hangsúlyt, az intézmények birtokba vétele, az intézmények személycseréket is magában foglaló átszervezése, és nem utolsósorban alapvetően más politikai célok szolgálatába állítása önmagában elegendőnek tűnhet. Teljesen más módszereket igényel azonban azoknak a társadalmi-gazdasági hatalomforrásoknak a *semlegesítése*, amelyek közhatalmi intézmények közvetlen hatókörén kívül esnek: tulajdon és vagyon birtoklása, társadalmi csoportok és rétegek támogatása, média és – „véleményformáló” elitek által formált – közvélemény, intézményes politikai szocializációból eredő politikai értékvilág és attitűdök stb. Ezek éppen azok a hatalomformák vagy hatalmi források, amelyekkel *ellensúlyozni* lehet közhatalmi intézményeket. Ebben a megközelítésben a társadalmi-gazdasági hatalom nem egyszerűen politika világán kívül eső valami, ahol és amiben a közhatalom elveszti illetékességét, hanem maga is *politikai hatalom*, mivel a politikai szereplők egy része (esetünkben az MSZP és az SZDSZ) közvetlenül a közhatalom megszerzésére, megtartására vagy befolyásolására használja fel.⁴ Az 1996-os vitairat szerint: „...napjainkra olyan hatalmas anyagi és szervezeti eszközök kerültek a kezükbe vagy működnek a befolyásuk alatt, de a politikai demokrácia intézményeinek hatókörén kívül (újabb kapcsolati tőke, foglalkoztatottak feletti rendelkezés, alkalmazott tudás megvásárlása, sajtófinanszírozás, pr. stb.), amelyek adott pillanatban ezekkel az intézményekkel szembefordíthatók vagy amelyekkel a demokrácia intézményeinek működése sikerrel manipulálható” (1996: 26. – kiemelés tőlem – L. T.). A kérdés tehát más meg-

világításban az, hogy a közhatalom birtokosa (esetünkben a Fidesz-MPP) miképpen tudja ellensúlyozni a közhatalom ellen-súlyozására szolgáló, de a közhatalom pusztá birtoklásával nem ellensúlyozható politikai hatalmat. Ha a válasz az, hogy amire szükség van, az – Montesquieu szavaival élve – „a hatalom, amely megállítja a hatalmat”, akkor a közhatalom birtokosainak ugyanúgy társadalmi-gazdasági hatalomra kell szert tenniük. Összegzésképpen tehát azt mondhatjuk, hogy a programokban a hatalmi szerkezet megváltoztatásáról *nyíltan* csak annyiban van szó, amennyiben a megváltoztatásra a közhatalmi intézmények illetékesek – *burkoltnan*, kimondatlanul azonban a programok feltételezni engednek egy sokkalta szélesebb terepen, a közhatalmi intézményeken kívül megvívott hatalmi harcot. Ezen a ponton sejlik fel igazából a konfliktusorientált beállítódás és igazolódik az első olvasatra talán túlzottnak vagy alaptalan-nak tűnő „kombattáns” jelző használata. A hatalmi szerkezetet eleve a – társadalmat győztesekre és vesztesekre osztó – *erőviszonyokra és társadalmi küzdelmekre* vezetik vissza (1996: 25.). Megfogalmazásuk szerint: „bármilyen történik is, az érintett társadalmi csoportok küzdelme révén valósul meg, s az eredményben a mindenkori erőviszonyok tükröződnek” (1996: 51.). A vitairat egyértelműen a „megváltozásnál” sokkal robusztusabb „megváltoztatás” kifejezést használja, és tudatosítani igyekszik a várható következményeket: „Ám a jövedelem-újraelosztás újabban kialakult irányainak és arányainak megváltoztatása esetén *minden eddiginél nagyobb küzdelem várható*” (1996: 51.). Ebben a küzdelemben a „változtatni akarók” *mozgósíthatják* a társadalmi közép „tömegerejét”, a vesztesek egész „táborát” (uo.).

A „változtatni akarók” beállítódását nagymértékben meghatározza az Antall-kormány sorsa, az első parlamenti ciklus tanulása is: „a kormány és a mögötte álló koalíció pártjai nem rendelkeztek elegendő erővel, hogy a saját támogatási körükbe tartozó rendszerváltókat és tulajdonszerzőket megsegítsék, megvédelmezzék”. (1996: 30–31.). Ez is arra ösztönzi a „változtatni akarókat”, hogy a közhatalom birtokában vegyék fel a harcot: „különösen fontos szerep jut az államnak a második törésvonal alá szorult társadalomrész elvesztett esélyegyenlőségének korrekciójában, illetve helyreállításában” (1996: 52., 1998: 15.). Az állam szerepvállalása bizonyos területeken továbbra is kíváncsatos volna, hiszen „a társadalom nagy többségének gyenge érdekérvényesítő képessége, erőtlensége nagyrészt mint az állam gyengesége jelenik meg” (1996: 43). Az állam ugyan diktatúra eszközéből a „demokrácia eszközüvé” alakult, de „a demokratikus intézményrendszer folyamatrendező, folyamatszabályozó ereje” nem mindenhol érvényesül. (1996: 42–3.), az „állami beavatkozás, terelés ereje és eszköztára” még a szükséges területeken is egyre korlátozottabb és hatástalanabb (1998:

14.). Az állam „az egyetlen hatalomkiegyenlítő eszköz”, amely lehetővé teszi a „gyengébb, de népesebb” társadalmi csoportok számára a tulajdon- és jövedelemáramlásba való beavatkozásukat. A polgári erők és a polgárosodás ellenfelei „a demokratikus és az állami intézményeken kívüli ...hatalomforrásokat” preferálják, ezért törekvésük „az állam gyengítésére, funkcióinak válogatás nélküli visszaszorítására” irányul. (1996: 48. – kiemelés tőlem – L. T.). A Fidesz-MPP válasza tehát egy „erős”, mert megerősített állam, amely erejét legalább két forrásból nyeri: az állam „gyengítésének” megállítása, elvesztett funkcióinak, szerepének visszaállítása; „morális és érdektöltéssel” átjárása, megerősítése (1996: 42.). Feltehetőleg az autoriter áthallásokkal magyarázható, hogy az „erős állam” gondolata „Az új évezred küszöbén” című kormányprogramban új hangsúlyokat kap s már mint „hatékony állam” jelenik meg: a köz igényeiből adódó feladatok hatékony ellátása hatékony, ám „korlátozott *hatáskörű*, de feladatainak ellátásában erős, határozott” államot igényel (uo. 6–7. – kiemelés tőlem – L. T.).

Megközelítésemben, mint láttuk, a hatalomszociológiai (hatalomszerkezet, hatalom forrásai, hatalomgyakorlás módja és eszközei) és az államfilozófiai (állam szerepe, funkciói) szemlélet eleve konfliktusorientált. Mivel ez a konfliktusorientált (ellentéteket, ütköző helyzeteket és pozíciókat definiáló) *szemlélet* a jövőbeni, a közhatalom birtokában folytatandó politikai *gyakorlatról* (az ellentétek, a szembenállás felvállalásáról, a riválisok pozíciójának módosításáról, a konfliktusok végigharcolásáról) is szól, további *konfliktusgerjesztő* tényezőként jelenik meg a „polgári” politikai filozófia és ideológia. Azért, mert bár a „polgári” értékek, elvek, eszmények ellátják a jelzett társadalmi-politikai konfliktusok *normatív igazolását*, nem tapintható ki valamifajta *konfliktusetika*, amely a normatív módon igazolható politikai célok és az ugyanígy normatív módon igazolható politikai konfliktusok mellett határt szabna a felhasználható eszközöknek és módszereknek. Ez talán túlzott elvárás, különösen ha a politikának, a politikai gyakorlatnak, cselekvésnek és folyamatoknak egy pragmatikus felfogása magától értetődő számunkra. Itt azonban kevésbé a kívülálló elemző normatív elvárásai okoznak problémát, hanem maga a Fidesz-MPP által választott „polgári” filozófia. Helyszűke miatt nincs lehetőség bővebben és részletesebben elemezni a különböző tartalmú és előjelű „polgári” filozófiákat és ideológiákat, így hát csak rögzíteni tudom azt, ami szerintem közös bennük és esetünkben is releváns: a politikai gyakorlatban amúgy természetes stratégiai és taktikai repertoár eszmei-ideológiai, vagy akár filozófiai szinten mint a polgári ethosztól idegen jelenik meg. A politikáról, politikai gyakorlatról, politikai cselekvésről és magatartásról alkotott idealizált „polgári” felfogás nem nyújt útmutatót a konfliktusok végigharcolásáról a „polgári” értékrenddel azonosulók számá-

ra. Nagy valószínűséggel a rendszerváltás természetéből, a kritikus évek, 1989 és 1990 sajátos ideológiai helyzetéből (semmilyen etikai mércével nem igazolható diktatúra felváltása) következik az mint ideológiai örökség, hogy kivétel nélkül minden pártra és a közvéleményre is jellemző a politikáról alkotott ideális (idealista), a realitásoktól távoli, praktikus megfontolásokat alig tartalmazó kép és az empirikus (reális és praktikus) valóság közötti ellentmondás. A „polgári” politikai filozófia és etika önmagában nem lenne „konfliktusgerjesztő”. Az teszi azzá, hogy a Fidesz-MPP politikájának középpontjába állították. A programok azt mutatják, hogy ellenzékben a Fidesz-MPP „túl” magasra tette a morális-etikai mércét: szinte már a klasszikus német filozófiára emlékeztető „sollen”-elv olvasható ki, amikor a szabadságról és erkölcsről beszélnek. Részben ezzel is magyarázható a hatalomra kerülés utáni belpolitikai botrányok koreográfiája és a botrányokat kísérő retorika sajátos ideológiai tartalma, amelynek summázata, hogy – s ez nem a szerző túlzása – a hatalomra került koalíció végeredményben egy szélsőjobboldali rablóbanda. Reálpolitikai vagy akár pusztán hatalomszociológiai alapon minden további nélkül igazolható a „hatalom, amely megállítja a hatalmat” már említett elve, amely azonban nyitva hagyja a hatalom megállítása, illetve hatalmat megállító hatalom kiépítése eszközeinek és módszereinek kérdését. Egészen egyszerűen fogalmazva: az alapdilemma az, hogy a klientúrákra épített hatalom ellensúlyozható-e klientúrák nélkül (gyakorlat), s ha nem, akkor a klientúraépítés és gyakorlata igazolható-e „polgári” értékekkel és eszményekkel (filozófia). Elemzésemnek nem tárgya a választások utáni hatalmi harc és annak ideológiai vetülete, de a Fidesz-MPP programjairól mondottakat utólagosan alátámasztani látszik az, hogy a Fidesz-MPP rövid idő alatt feladta a belpolitikai konfliktusokban elfoglalt pozíciójának a „polgári” értékek és eszmények általi igazolását. A konfliktusok tehát előzetesen igazolhatók voltak, de ez a konfliktusigazolás maga is konfliktusgerjesztő volt, a konfliktusok során pedig képtelenségnek bizonyult a politikai gyakorlatnak az előzetesen rögzített értékek és normák szerinti igazolása. Ennek tudható be, szerintem, hogy a Fidesz-MPP hamar ideológiai deffenzívába szorult, s pont a programjaiban legfontosabbnak tűnő területen: a polgárosodás témájában. A „polgári” értékrend alapján korábban keményen megtámadott ellenfelek különösebb ellenállás nélkül állíthatták folyamatosan, hogy a „polgár” csak „PR-elem” a Fidesz-MPP propagandájában – a párt valójában polgár- és polgárosodásellenes. Az ellentámadásokból két állítást érdemesnek tartok kiemelni: 1. a kormány a polgárt támogatja, nem a polgárosodást; 2. a Fidesz semmibe veszi a szocialista polgárosodás eredményeit.

Az első állítás bizonyos kontextusokban egy ortodox baloldali polgárellenesség kifejeződése, amennyiben a polgárt csak mint

tulajdonos és/vagy vagyonos osztály tagjaként definiálják, és az így meghatározott polgárt és képviselőjét, a Fideszt szembeállíthatják a dolgozókkal, a szegényekkel, a néppel, illetve az azok képviselőit „magára vállaló” politikai erőkkel. Ennek az ideológiai manővernek, a Fidesz-MPP polgári filozófiája elleni támadásnak van egy racionális magva: a Fidesz-MPP nehezen tudja szétválasztani, illetve egyszerre szerepeltetni „polgári” retorikájában a tulajdon és vagyon szerint „polgárságot”, valamint azokat az alsóbb, nem tulajdonos és nem vagyonos néposztályokat, amelyek „polgárosodást” elő kívánja mozdítani. Minél inkább közelítünk a társadalmi rétegződés alsó szintjeihez, annál nehezebb a polgárosodás átfogóbb és absztraktabb elveivel operálni: a polgárosult Magyarország megteremtésének, az újrapolgárosodásának polgári értékrend helyreállításának, a polgári jövő programja megvalósításának, a polgári életesmény vonzóvá és a polgári életforma elérhetővé tételének ígéretével. A Fidesz-MPP társadalomképében ugyanúgy jelen van a polgári paradoxon, mint ahogyan az MDF-ében a nemzeti paradoxon volt. Az MDF és általában a „nemzeti erők” a nemzeti identitás, a nemzeti értékek és hagyományok stb. helyreállítása során szembeütköztek az általuk is elismert szociológiai ténnyel: a társadalom nagyobbik része a negyvenéves kommunizmus után valósággal immunis a nemzeti problematika iránt. (Hasonló okok miatt beszélhetünk konzervatív paradoxonról is: a tömegek által „áthagyományozódó” értékek, hagyományok és intézmények a tudatos és öntudatos konzervativizmus által nem vagy nehezen „konzerválódók”.) A Fidesz-MPP esetében az igazán fontos kérdés a következő: ha igaz, hogy az alsóbb néposztályokat, a tömegeket döntően még mindig gyökérvessztett, anyagiilag-szellemileg kiszolgáltatott, kiskorúságban tartott, állami gondoskodásra szoruló egyedek alkotják, akik mint ilyenek manipulálhatók, ráadásul társadalmi bázisát alkotják az őket ilyen né tevő és az ő ilyen helyzetükben érdekelt politikai erőknek, akkor vajon ez a tömeg mennyiben lehet fogékony a polgárosodás programjára. Az a programokból is kiderül, hogy a párt tisztában van a *realitásokkal*: a polgárosodás mindenekelőtt *vagyon- és jövedelemnövekedést* jelent, és a „polgári” mértéket megütő gyarapodás az alsóbb osztályok tömegei számára programatikusan (egy választási cikluson belül) nem biztosítható. A hangsúly éppen ezért a középrétegeken, azon belül is a „gazdasági közép”-en van. A *középrétegek* elszegényedését és lecsúszását kell megakadályozni, illetve vagyon- és jövedelemnövekedésüket elérni. Mindamellet, hogy a *nagytulajdonosi-nagyvállalkozói szférára* is támaszkodnia kell a pártnak (1998: 163.). A polgárosodás filozófiájában tehát keményen jelen van az *osztálykérdés*, ami talán archaikus kifejezésnek és megközelítésnek tetszik, de csak addig, amíg nem szembesülünk a „polgári középosztály” más „polgári” pártok által is szívesen hasz-

nált megfogalmazásával. Azzal, hogy a polgárosodás még a Fidesz-MPP logikája szerint is interpretálható a napi politikában „osztálykérdésként”, amire ráadásul az elmúlt két évben bőven volt példa, a polgárosodás mintegy *össztársadalmi* programja a valós és/vagy gerjesztett, de pártpolitikailag mindenképpen hasznosítható *osztálykonfliktusok* egyik forrásává válhat. A Fidesz képviselte „polgári középosztály” problematikája ugyanúgy gyúanyaggá válhat, mint az első ciklusban a „nemzeti középosztály” problematikája. A polgári középosztály „megteremtése” vagy „támogatása” mint a polgárosodás egy programja mára már „alulkommunikált”, abban az értelemben, hogy a Fidesz-MPP nem meri a nyilvános viták középpontjába állítani. Részben talán éppen azért, mert ez a középosztály minden súlya vagy jelentősége ellenére sokkal kisebb létszámú, mint az „egyedek” tömegeiből álló alsóbb osztályok, melyek „igényeitől” már választási megfontolásokból (reálpolitika) sem lehet eltekinteni. Egy másik óvatosságra intő ok a „polgári” filozófia és retorika másik elemében rejlik. A Fidesz-MPP programjai alapján következetesen és rendszeresen beszélt a választók bizalmának megszerzéséről, arról, hogy a polgárosodás elképzelhetetlen társadalmi bizalom nélkül. Sokszor kifejezetten úgy fogalmaztak, hogy „a polgárok akaratát” váltják valóra, ami ebben a kontextusban azt is jelenti, hogy „a polgárok” között vannak a polgárosodásban kénytelen-kelletlen alulpreferált alsóbb osztályok egyedei is... Ezek a „polgárok”, bár rövid távon (egy cikluson belül) nem élvezhetik igazából a polgári gyarapodást szolgáló kormányzati politika eredményeit, kivéhetik részüket, mint citoyenek, az őket a polgári filozófiával korábban mozgósító polgári kormánypártok támogatásában. Az alsóbb osztályokat tehát „mozgósították” hosszabb távú célkitűzések érdekében, a filozófiailag megalapozott polgárosodásért, és rövid távon is, a hosszabb távú célok elérését akadályozó pártok (MSZP, SZDSZ hatalmának) megdöntéséért, de a választási sikerrel kezdődő új periódusban rövid távon a „polgári középosztállyal” szemben már másodlagos szerepet játszanak. Mindez önmagában is konfliktusgerjesztő, függetlenül attól, hogy a Fidesz-MPP politikai ellenfelei kiaknázzák-e a helyzetet vagy sem.

Ami a „szocialista polgárosodást” mint az ideológiai ellentámadás elemét illeti, a Fidesz-MPP polgár- és polgárosodás fel fogása újabb konfliktusokkal terhes. Azzal, hogy a polgár, a polgári és a polgárosodás fogalmai nemcsak a pártnak a társadalom kívánatos állapotáról kialakított elképzeléséről tudósítanak, hanem politikai, sőt kifejezetten pártpolitikai tartalmat kapnak, a politikai konfliktusok óhatatlanul is beszűremkednek a polgári politikai filozófiába. A pártpolitika igazából nem is abban játszik szerepet, hogy két pártot, az MSZP-t és az SZDSZ-t mint a polgárosodás akadályát jelölje meg, hanem abban, hogy a polgári értékrend jegyében történő „polgári összefogás”

expressis verbis pártpolitikai összefogást takar: eredetileg a Fidesz, az MDF és a KDNP együttműködését. A polgárosodni vagy újrapolgárosodni akaró polgárnak tehát nem egyszerűen csak két életforma, két gondolkodásmód, két személyes értékrend között kell választaniuk, hanem pártok mellett is állást kell foglalniuk. Ahogy ráadásul az 1998-as választási program nyíltan ki is mondja: a választás két párt közötti választás is egyben. A parlamenti választásokon ennek a dichotómiának kétségtelenül megvan a maga racionalitása, de általában az az Achilles-sarka, hogy azok, akik a Fidesz-MPP által javasolt polgári életformával, értékrenddel és életformával amúgy azonosulni tudnak, nem feltétlenül kötelezik el magukat a javaslattevő párt, pártok, vagy egyáltalában egy párt mellett. Nemcsak pártpolitikai közömbösségből, hanem azért is, mert a politikai pártok támogatása többtényezős: sok egyéb ok szól egy párt támogatása mellett és ellen. Pártpolitikai aspektus az is, hogy korábban a „polgári összefogás” nemcsak az SZDSZ és az MSZP ellen, hanem a kisgazdapárt és a MIÉP (meg olykor a KDNP) által képviselt „széles nemzeti összefogással” szemben is alternatíva volt. A „polgári koalíció” és a kisgazdapárt kormányzati együttműködésével, aminek meg a „tisztá polgári kormány” volt az alternatívája, a „polgári” jelzőt már általában a kormányzó jobboldali (jobbközép) koalíció megjelölésére használják, ami a „polgári” fogalmának kiüresedéséhez vezet. Hiszen korábban a nagyon is *differenciált* jobboldalon *belül* is éppenséggel a sajátos életforma, értékrend és gondolkodásmód valósága és igénye miatt volt kíváncsi egy „polgári” alternatíva. A belső alternatíva elporladása, legalábbis a nyilvánosságban, formállogikailag kifejezhet egyfajta természetes homogenizálódást: a jobboldali, de korábban nem polgári pártok polgárosodását, vagy a polgári pártok polgáriatlanodását. Ennél valószínűbb és fontosabb, hogy a jobboldal differenciáltsága megmaradt, és a korábban nyíltan deklarált polgári életforma, gondolkodásmód és értékrend szerinti politikai identitás most *feszítő erőként* és *konfliktusok forrásaként* munkál. Ennek a problémának a végső következménye az, hogy a polgári és nem polgári kettőssége a szokványos baloldal-jobboldal ellentmondásába ágyazódik be, és azzá alakul át, ami viszont szintén kiüresíti a „polgári” filozófia eredendő mondandóját. A „szocialista polgárosodás” adott módon történő elutasításának egy másik hátulütője az, amit a baloldalon hagyományosan historizálásnak neveznek: a polgári értékrend hívei „folyamatosan őrizték és őrzik a szocializmus előtti polgárosodás eszméit és értékeit”, melyekkel ellentétben a szocializmus „értékrelativizáló, alattvalóvá változtató, önfeladásra szorító” nyomást gyakorolt (1996: 54. – Kiemelés tőlem – L. T.). A dilemma ismert. Az empirikus valóságban a szocialista polgárosodás által szocializált emberekkel találkozhatunk, akik éppen szocializációjuk nyomán nemcsak kevésbé fogéko-

nyak a szocializmus előtti értékekre, hanem kifejezetten elutasítók tudnak lenni az ilyen történelmi ívű megközelítésekkel szemben, és emiatt ideológiailag mobilizálhatók – a szocializmus előtti polgárosodással szemben... A szocializmus előtti polgárosodás értékeire szocializáló polgári intézmények és a hagyományok, és általában a polgári szocializáció több évtizedes hiánya miatt a történelmi hivatkozások szinte automatikusan hívják elő a Horthy-rendszerrel kapcsolatos asszociációkat. Az emberek többsége elemi ismeretek híján képtelen különbséget tenni 1945 és 1948 között, ha a szocializmus „előtti” időszakról hallanak, valamint megkülönböztetni az 1945 előtti polgári és nem polgári értékeket.

1996-ban a Fidesz még mint „polgári középpárt” és mint „szabadelvű néppárt” jelent meg. A szabadelvűség és a polgáriság egymást kölcsönösen feltételező kategóriáknak tűntek. Nagyjából úgy, ahogy Antall József számára a kereszténydemokrácia is felölelt klasszikus liberális (szabadelvű) értékeket. A kérdés itt most nem az, hogy a Fidesz miért adta fel szabadelvűségét (liberalizmusát), hanem az, hogy ha a polgáriságot és a liberalizmust egyáltalában összekapcsolhatónak tekintik, mint ahogy korábban nyilván annak is tekintették, akkor az általuk felvázolt polgári politikai világképben miért nincs jelen a polgári baloldal vagy a jobboldali és baloldali identitástól mentes liberalizmus és polgári demokrácia. Akár úgy, hogy ezen irányzatok hiányával, tehát a szocializmus maradványaival, a poszt-kommunizmussal szemben szervezkedő polgári erők torzójával is magyaráznák az általuk felvázolt dichotómiát, a polgárosodottság helyzetét és a polgári jövő esélyeit. A kérdés megválaszolására nem vállalkozhatok, mert nem tudni, hogy a Fidesz-MPP számol-e az említett irányzatoknak az általa vezetett polgári koalíciótól független jelenlétével. És ha igen, vajon stratégiai okból nem beszélnek róla, vagy egyszerűen csak azért, mert minden ilyen csoportosulásnak csak a polgári koalíción belül ismerik el létjogosultságát. Ha ez így van, akkor egy újabb okot találtunk, amely magyarázza a Fidesz-MPP polgárosodásról kialakított koncepciójának konfliktusos jellegét.

JEGYZETEK

¹ A polgári Magyarországért. A Fidesz-Magyar Polgári Párt vitairata. Budapest, 1996. Szabadság és jólét. A polgári jövő programja. Budapest, 1998. A továbbiakban a főszövegben az egyszerűség kedvéért csak az évszámot és az oldal-számot adom meg.

² Találó lenne a polgár-háború kifejezés, így kötőjellel, de a jelen pillanatban, amikor a két párt irányából rendszeresen elhangzik, hogy a Fidesz „polgár-háborút” akar, a szójáték félreérthető lenne.

³ A kérdésnek viszonylag bőséges magyar irodalma van. A témáról folytatott, a politikai publicisztika és a politológia közötti párbeszéd egy érdekes fejezete volt Fekete Gyula írása (Kinek a kezében van ma a hatalom Magyarországon? *Palócföld*, 1992/4. – átdolgozott formában megjelent: *Magyar Fórum*, 1992. szeptember 17. –, Kovács László válasza (Számok vagy tények? Reflexiók Fekete Gyula írására. *Palócföld*, 1992/6. Ugyanitt olvasható Fekete Gyula viszonzválasza is).

⁴ A „politikai hatalom” kifejezést nem használják az elemzett kiadványokban. A közhatalomtól és államhatalomtól megkülönböztetett, azokat ellensúlyozó politikai hatalom fogalmát a korábbi magyar szakirodalomból vettem át.